

40 Soruda

Vakıf

Hamdi ilingir

iktisat
yayınları

iktisat yayınları

İktisat Yayınları – 64
40 Soruda Bilinmesi Gerekenler Dizisi – 2
Hamdi Çilingir, 40 Soruda Vakıf

Yayına Hazırlayan: Emrah Yağmurlu
Musahhah: Ebru Ünver

Kapak: Seyfullah Bayram
Dizgi: Fitim Ropaj

Baskı: Sarıyıldız Ofset - Sertifika No.: 23593
İvedik Ağaç İşleri San. Sit.
1354. Cad. 1358. Sok. No.: 31 Ostim / Ankara
1. Baskı: İstanbul, 2020
ISBN: 978-625-7015-36-3

© İktisat Yayınları, 2020

Bütün yayın hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

İktisat Yayınları

Aziz Mahmut Hüdayi Mh. Türbekapı Sk. No:13, 34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: +90 (216) 532 63 70
www.iktisatyayinlari.com

İktisat Yayınları Nobel Akademik Yayıncılık ve
İslam İktisadi Araştırma Merkezinin ortak markasıdır.

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Çilingir, Hamdi
40 Soruda Vakıf
1. Baskı, xiv + 106 s., 13 x 23 cm
Kaynakça var.
ISBN: 978-625-7015-36-3
1. Vakıf 2. İslam iktisadi 3. Vakıf hukuku

40 Soruda Bilinmesi Gerekenler dizisi,
Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği'nin
desteğiyle hazırlanmıştır.

40 Soruda
Vakıf

Hamdi ilingir

iktisat
yayınları

40 Soruda Bilinmesi Gerekenler Dizisi

Bu dizide, alanında uzman kişilerin İslam iktisadındaki uygulama ve kurumlarla ilgili okuyucunun sorularına pratik, kısa ve nitelikli cevaplar verdiği kitaplara yer verilmektedir. Ele alınan konular, genelden özele olacak şekilde 40 soru etrafında teorik bir derinlikten ziyade, her seviyeden insanın kolaylıkla anlayacağı bir formatta verilmiştir.

Dizide Yer Alacak Diğer Kitaplar

Melih Turan, *40 Soruda Zekât*

Mücahid Özdemir, *40 Soruda Karz-ı Hasen*

İsmail Cebeci, *40 Soruda Murâbaha*

Necmettin Kızılkaya, *40 Soruda Sözleşmeler*

Hakan Aslan, *40 Soruda Tekâfül*

Necmeddin Güney, *40 Soruda Ortaklıklar*

Servet Bayındır, *40 Soruda Sukûk ve Borsa*

Zeyneb Hafsa Orhan, *40 Soruda Katılım Bankacılığı*

Hamdi ilingir

1983 yılında Yunanistan'ın Dimetoka şehrinde dünyaya geldi. 2006 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 2014 yılında aynı üniversiteye bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsünde İslâm Hukuku alanında doktorasını tamamladı. Akademik ilgi alanları arasında klasik fıkıh metinleri, vakıf hukuku ve tarihi, modernleşme dönemi Osmanlı hukuk düşüncesi gibi konular vardır.

İçindekiler

Önsöz	xi
Giriş	1
VAKFIN TEMEL KAVRAM VE HÜKÜMLERİ	
1. Vakıf nedir?	6
2. Vakıf nasıl kurulur?	9
3. Vakfiye nedir ve bir vakfiyede ne tür kayıtlar yer alır?	11
4. Vakıf kuranlar vakfiyede ne tür şartlar koşabilir?	13
5. Kimler malını vakfedebilir?	16
6. İnsanları vakıf kurmaya yönlendiren temel motivasyonlar nelerdir?	18
7. Hangi mallar vakfedilebilir?	21
8. Hangi amaçlarla vakıf kurulabilir?	23
9. Aile lehine vakıf kurulabilir mi?	26
10. Zenginler vakıflardan yararlanabilir mi?	29
11. Vakıfta ebedilik zorunlu mudur ya da süreli vakıf kurulabilir mi?	32

12. Vakıfların tamiri ne şekilde gerçekleştirilir?	35
13. Vakıfların amaçları ortadan kalktığında vakıflar tasfiye mi edilir?	37
14. Vakfın dini hükmü nedir?	39
15. Hz. Peygamber ve sahâbe vakıf kurmuş mudur?	41
16. Vakfı İslâm'daki diğer hayır türlerinden ayıran temel özellikler nelerdir?	43
17. Vakıfların eğitime ve eğitim hayatına katkıları nedir?	45

VAKFIN İDARESİ, DENETİMİ VE GÖREVLİLERİ

18. Vakfın idaresi ve yönetimi nasıl ve kimin eliyle gerçekleşir?	48
19. Mütevellinin yapabileceği ve yapamayacağı tasarruflar nelerdir?	51
20. Bir vakıf müessesinin temel görevlileri kimlerden oluşur?	53
21. Bir vakıfta nasıl görev alınır ve görevliler vakıf gelirinden nasıl istifade eder?	55
22. Vakıfların gelir kaynakları nelerdir?	57
23. Vakıfların gelirleri nereye sarf edilir?	59
24. Bir vakfa ait gelirlerin bir başka vakfa sarf edilmesi mümkün müdür?	61

VAKFIN İKTİSADİ BOYUTU

25. Vakıf müessesesi iktisadi hayatın gerekliliklerine aykırı mıdır?	64
26. Vakıfların iktisadi hayata katkıları nedir?	67
27. Vakıfların kredi ve finansman yönü var mıdır?	69
28. Para vakıfları aracılığıyla bugün hangi iktisadi alanlar harekete geçirilebilir?	71
29. Para vakıfları nasıl işletilir?	73
30. Para vakıfları parayı faizle mi yoksa kârla mı işletir?	75
31. Gayrimenkul vakıfları nasıl işletilir?	77
32. Vakıf yerlerin kira bedelleri nasıl belirlenir?	80

33. Vakıflar iktisadi işletme kurabilir mi?	81
34. Vakıf malların satılıp bir başka malla değiştirilmesi (istibdâl) mümkün müdür?	84
35. Vakıf tarım arazileri ortaklık yöntemi ile işletilebilir mi?	86
36. Bir vakıf arsa üzerine mülk bina, dükkân veya işletme inşa edilebilir mi?	88
37. Vakıfların istihdama katkısı nedir?	91
38. Vakıflar esnaf için bir yardımlaşma kaynağı olabilir mi?	93
39. Vakıflar sosyal politika aracı olarak nasıl bir işlev görebilir?	95
40. Bir kimsenin elindeki malın vakıf olduğu ortaya çıkarsa ne yapmalıdır?	97
Sonuç	99
İleri Okuma Önerileri	103
Kaynakça	104

Önsöz

Bugüne kıyasla geçmişte vakıflar insan hayatında kendini daha fazla hissettiriyordu. Örneğin Osmanlı Devleti'nde vakfın insan hayatındaki yerini anlatmak için güzel bir söz vardır. Buna göre Osmanlı Devleti'nde yaşayan bir kimse vakıf bir evde doğar, vakıf bir beşikte uyur, vakıf mallardan yer ve içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir medresede hocalık eder, vakıf idaresinden ücretini alır, öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülürdü. Osmanlı insanı, doğumundan ölümüne kadar hayatının her anında vakıfla temas halindeydi. Çünkü ağırlıklı olarak iç ve dış güvenlik alanlarında kendini hissettiren ve sınırlı bir bürokratik yönetime dayalı Osmanlı'da dinî, sosyal ve kültürel hizmetler, eğitim ile sağlık gibi çok temel alanlar ve altyapı hizmetleri neredeyse tamamen vakıf çatısı altında yürütülüyordu. Aslında bu durum sadece Osmanlı ile de sınırlı değildi. Osmanlı öncesi çeşitli dönem ve bölgelerdeki Müslüman toplumlar için de benzer bir durum geçerliydi. Servet sahibi Müslümanlar mülklerindeki mallarını vakfediyor ve vakfın amacına göre, insanlar bu vakıflardan

yararlanıyordu. Devlet yöneticisinden tüccara, ulemadan zanaatkâra varan toplumun her kesiminden insan büyük küçük demeden çeşitli vakıflar kurdular ve çeşitli toplumsal hizmet alanlarını finanse ettiler. Vakfın İslam dünyasında bu kadar çok yaygınlık kazanmasının ve gelişmesinin arkasında birbirinden farklı saikler var. Bunların başında hiç şüphesiz İslamiyet'in sadaka ve infakı teşvik etmesi gelir. Ancak teşvik edilen sadaka türlerinden biri olan vakfı diğer sadaka türlerinden daha cazip ve tercihe şayan kılan şey belki de vakıf yoluyla, sadakanın dünyada ve ahirette süreklilik arz eden bir maslahatı temin ediyor olmasıdır. Müslümanlar, vakıf yoluyla sadaka ve infakta bulunulduğunda hem bu dünyada insanlar için süreklilik arz eden bir fayda temin ettiğine hem de ölüm sonrasında amel defterlerine sevap yazılmaya devam edileceğine inanmışlardır. Çünkü Hz. Peygamber'in (s.a.v.) meşhur hadisinde insanın geriye bıraktığı hayırlı evlat, faydalı ilim ve sadaka-i câriyenin ölüm sonrasında da kişiye sevap kazandırmaya devam edeceği müjdelenmiştir (Müslim, Vasiyye, 14). İşte dünyada ve ahirette süreklilik arz eden bir hayır anlayışı Müslümanlar için vakfı teşvik eden ve hızla yaygınlaşmasını sağlayan önemli bir motivasyon kaynağı olmuştur. Bu anlayış, İslam toplumlarının siyasi, sosyal, kültürel ve iktisadi ihtiyaçlarıyla da birleşince İslam tarihinin başından itibaren çeşitli formlarıyla var olan vakıf müessesesinin 10-11. yüzyıl itibarıyla kurumsallaşmasına ve 19. yüzyıla kadar İslam dünyasına rengini veren yaygın ve karakteristik bir müessese olarak devam etmesine zemin hazırlamıştır.

19. yüzyıldan günümüze vakıf müessesesinin serüveni ise çok farklı bir seyir izlemiştir. Dünyanın farklı bölgelerinde farklı tecrübeler yaşanmış ancak bunlar genelde vakıflar için olumsuz doğru seyreden benzer sonuçlara evrilmiştir. Birçok sömürge ülkesinde vakıfların ilgasıyla vakıf sistemi yok edilmiştir. Osmanlı Devleti vakıf sistemini ilga etmemiş ama 19. yüzyılın yeni şartlarında vakıf müessesesine

yönelik farklı bir politika ve pratiği benimsemiştir. Vakıfların idaresi 1826'dan itibaren merkezileştirilmiş, vakıfların hizmet alanları giderek devletin uhdesine alınmış, vakıf hayır müesseselerinin tamir ve ihyasına yeterli özen gösterilememiş, vakıf mallarının çeşitli yollarla mülkleştirilmesinin yeteri kadar önüne geçilememiş ve bu yüzyıl vakıflar aleyhine doğan çeşitli fikirlere sahne olmuştur. Cumhuriyet sonrasında bu tür politika ve pratiklerin hızı ve tonu artarak devam etmiştir. Bu ve benzeri olgular vakıf müessesesinin giderek artan bir biçimde zayıflamasına ve etki alanının yavaş yavaş daralmasına sebep olmuştur. Günümüzde vakıf müessesesi tarihte olduğu kadar İslam toplumlarında yaygın ve etkin değildir. Bundan ötürü öncesine nazaran bugün Müslümanın hayatına daha az temas etmektedir. Artık vakıflar, yazımın başında alıntılıdığım sözde ifade edildiği şekliyle Osmanlı insanının hayatına temas ettiği kadar hayatımıza temas edememektedir. Hiç şüphesiz hâlâ vakıflarımız var. Vakıflar tarafından finanse edilen evlerimiz, eğitim müesseselerimiz ya da hastanelelerimiz var. Bir şekilde fakirlere aş veren, öğrencilere burs temin eden ya da yetişkinlere iş sağlayan vakıflarımızın varlığı hâlâ devam ediyor. Ancak bugün için bunların etki alanı ve hayatımızdaki yeri daha sınırlı. Bunun sebepleri ve sonuçları üzerine daha fazla düşünmeye ihtiyacımız var. Özellikle de İslam iktisadını daha fazla konuştuğumuz, İslam dünyasının iktisadi açıdan gelişmeye ihtiyaç duyduğu ve kapitalizm karşısında İslam iktisadının teorik ve pratik çerçevesinin çizilmeye çalışıldığı böyle bir dönemde, vakıf gibi iktisadi hayata etkisi büyük bir müessese üzerinde düşünmek için önümüzde güzel bir fırsat var.

İktisat Yayınları'nın *40 Soruda Bilinmesi Gerekenler* dizisinin bir parçası olarak hazırlanan bu çalışmanın da buna vesile olmasını temenni ediyorum. Ayrıca İslam iktisadına dair böyle güzel bir dizinin ortaya çıkmasına vesile olan ve vakıflarla ilgili eseri bu çalışmanın yazarına tevdi eden

Doç. Dr. Lütfi Sunar hocama, projeye ev sahipliği yapan İslam İktisadı ve Araştırma Merkezine (İKAM) ve İktisat Yayınlarına teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmaların Allah'ın rızasına vesile olması ve hayır ile bereket getirmesi temennisiyle...

Hamdi Çilingir

İstanbul, 2020

Giriş

Bu kitap, *40 Soruda Bilinmesi Gerekenler* dizisinin bir parçası olarak vakıf müessesesini konu edinen bir çalışma şeklinde hazırlandı. Bundan ötürü dizinin amaçları dikkate alınarak vakfa dair belli hukuki ve iktisadi meseleler tarihsel ve güncel boyutlarıyla ele alındı. Hiç şüphesiz ne vakıf müessesesini ne de hukuki ve iktisadi boyutlarını 40 soruya ve 40 cevaba sığdırmak mümkün. Böyle olunca hangi soruların sorulacağı ve bu sorulara hangi boyutlarıyla cevap verileceği bir tercihe kalıyor. Bu tercihleri kullanırken temel olarak şu noktalardan hareket etmeye çalıştım.

Öncelikle vakfın ne olduğuna dair genel bir fikir oluşturacak olmazsa olmaz sorularla başladım. Bu çerçevede birinci bölüm, vakfın temel kavram ve hükümlerini ortaya koyma amacı taşıyor. Vakıf nedir, vakıf nasıl kurulur, kimler vakıf kurabilir, hangi mallar vakfedilebilir ve hangi amaçlara vakıf kurulabilir gibi sorular vakfın ne olduğuna dair okuyucuya genel bir değerlendirme imkânı vermeyi amaçlamaktadır. Vakfın dini hükmü, Hz. Peygamber ve sahabenin vakıf kurup kurmadığı gibi sorular ise vakfın İslâm dinindeki yerini ve hükmünü ortaya koyabilme amacını taşıyor. Çünkü vakıf müessesesinin Müslüman toplumlardaki yerini anlayabilmek İslâm'ın genel olarak sadaka anlayışını ve bu sadaka anlayışının Müslümanlarda

oluşturduğu hissiyatı anlayabilmekle mümkündür. Dinin bu konudaki hükmü gibi Hz. Peygamber ve sahabenin örnekliği de Müslümanların vakıf müessesesine ilgi ve alakalarına ışık tutuyor. Aile vakıfları, vakıfta süreklilik, vakıfların tamiri gibi bu bölümün diğer soruları da bu genel resmi biraz daha tamamlıyor. Okuyucu bu soru ve cevaplar sayesinde vakıf dendiğinde akla gelebilecek temel meseleleri görme imkânı bulacak.

İkinci bölüm vakfın idaresi, denetimi ve görevlilerine dair sorular etrafında şekillendi. Bir vakfın asırlarca verimli bir şekilde ayakta durabilmesi şüphesiz iyi bir yönetime bağlıdır. Bundan ötürü vakfın idaresindeki temel aktör ve hükümlerin bilinmesi önem arz etmektedir. Vakfın idaresi ve denetimi, mütevellinin yapabileceği ve yapamayacağı tasarruflar, vakıf çalışanları, vakıfta görev alma yolları gibi sorularla birinci bölümde çizilen genel resim burada idare ve yönetim açısından tamamlandı. Vakfın gelir kaynakları ile gider kaynakları da bir yönetim meselesi olarak bu konular arasında yerini aldı. Birinci bölümün temel sorularına ilave olarak ikinci bölümdeki bu sorularla okuyucu vakfın idare, yönetim ve işleyişi, bunlardan sorumlu aktörler ve ilgili bazı hükümleri öğrenme fırsatı bulacak.

Üçüncü bölüm vakfın iktisadi boyutlarına dair meseleleri ön plana çıkarmaktadır. Bunlar tarihsel ve güncel perspektife yer vererek ele alınmaktadır. Bu meseleler arasında vakıfların modern iktisadi hayatın gerekliliklerine aykırı olup olmadığı ve bunun mukabilinde iktisadi hayata katkıları gibi sorular özellikle ve öncelikle gündeme getirildi. Çünkü tarihte vakıflar İslam toplumlarında çok önemli iktisadi fonksiyonlar icra etmekle birlikte, modern dönemde gelişen bazı düşünceler vakıfları tamamen iktisadi sistemin aleyhine yorumlayarak ilgasını isteyen bir tavra sahip olmuştur. Bu tür sorular bugün de hâlâ canlılığını koruduğu

ve tartışıldığı için gündeme getirilip belli açılardan cevaplanmaya çalışıldı.

Vakıfların iktisadi boyutuyla ilgili sorular belirlenirken gerek tarihsel gerekse çağdaş dönemde daha sık karşılaşılabileceğimiz meseleler tercih edildi. Mesela tarihsel olarak para vakıflarını hemen hepimiz bir şekilde biliriz. Para vakıflarının kredi ve finansman yönü veya nasıl işletildiğine dair sorular para vakıfları hakkında hepimizin merak ettiği tarihsel konulardan. Ama bu tarihsel sorunun ardından günümüzde para vakıflarının harekete geçirilebileceği bazı alanlara dair tekliflere de temas edildi. Genellikle soru ve cevaplarda bu şekilde tarihsel ve güncel boyutların birlikte değerlendirilmesine mümkün olduğu ölçüde dikkat edildi. Örneğin vakıflar iktisadi işletme kurabilir mi, vakıfların istihdama katkısı nedir veya gayrimenkul vakıfları nasıl işletilir gibi sorular tarihsel ve güncel veriler dikkate alınarak cevaplanmaya çalışıldı. Bu durum aslında diğer sorular için de büyük ölçüde geçerlidir.

Özellikle vakıf nedir, vakfın kuruluşu, vakıf malların niteliği ve vakfın amacı gibi hukuki konular ele alınırken mesele esas olarak İslam hukuku açısından değerlendirilmiş ama günümüz hukukundaki karşılığına da mümkün olduğu ölçüde temas edilmiştir. Bu arada “İslam hukukuna göre” meseleler ele alınırken bu topraklarda asırlardan beri uygulanagelen Hanefî mezhebinin genel kabul görmüş görüşleri esas alınmıştır. Dolayısıyla “İslam hukukuna göre” şeklindeki değerlendirmelerin Hanefî mezhebinin genel kabul görmüş görüşlerine referans yaptığı hatırd tutulmalıdır.

Çalışma hazırlanırken gerek soruların oluşumunda gerek cevapların yazımında çeşitli kaynaklar kullanılmıştır. Bunlar arasında Arapça ve Osmanlıca vakıf monografileri ve vakıf özelinde yapılmış Türkçe, Arapça ve İngilizce akademik çalışmalar ağırlıklı yer tutar. Soru ve cevapların

mahiyetine göre ilgili çalışmalara başvurulmuş ve bunlar hem metin içinde hem kaynakçada gösterilmiştir. Metni hazırlarken çoğu konuda yararlandığım kaynaklar arasından Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın Mekteb-i Mkiye'de 1910-1914 yılları arasında vakıf hukukuna dair verdiği ders notlarının önemli bir yeri oldu. Bu yüzden burada kaynak olarak Elmalılı'nın vakıf hukukuna ait bu notlarını ayrıca zikretmem gerekir.